

توضیحی درباره مقاله «کاربرد لقب (شاهنشاه ایران) در سکه‌ای ناشناخته از اتابک

قزل ارسلان»

عمادالدین شیخ الحکمایی^۱

پژوهشگر مؤسسه باستان‌شناسی دانشگاه تهران

انتشار مقاله «کاربرد لقب "شاهنشاه ایران" در سکه‌ای ناشناخته از اتابک قزل ارسلان»، در شماره سوم سال دوازدهم (پاییز ۱۳۹۹) آن مجله وزین، مرا بر آن داشت تا نکته‌ای در باب موضوع اصلی این مقاله، یعنی سکه ناشناخته مورد اشاره و قرائت متن آن یادآور شوم. پایه اصلی این مقاله بر عبارت سکه‌ای نهاده شده است که نخستین بار توسط شادروان سیدجمال ترابی طباطبایی - که یادش به خیرباد! - معرفی، و متن پیشنهادی ایشان همراه با تصویر سیاه و سفید دو روی سکه در کتاب *سکه‌های شاهان اسلامی ایران*^۲ منتشر شده است. اصل سکه نیز متعلق به مجموعه شخصی آن شادروان بوده است. این سکه مسی، فرسوده و بی کیفیت بوده و ایشان عبارت «السلطان القاهر، شهنشاه ایران قزل ارسلان» را بر یک روی سکه خوانده و آن را به یکی از اتابکان آذربایجان (۵۳۱ تا ۶۲۲ ق) یعنی قزل ارسلان (۵۸۷ - ۵۸۲ق) نسبت داده است.^۳

با توجه به در دست نبودن اصل سکه متعلق به مجموعه ترابی، خانم دکتر مودت، نویسنده مقاله، تصویری از سکه‌ای مشابه را که در کنار مجموعه‌ای از سکه‌های سلجوقی در قلعه ورمزیار زنجان یافت شده و توسط خانم قاسمی اندرود در قالب مقاله‌ای منتشر کرده^۴ به یاری گرفته‌اند. مجموعه‌ای که اکنون در موزه میراث فرهنگی استان زنجان محفوظ است. اگرچه خانم قاسمی اندرود در مقاله خویش تصویری از روی سکه و یا قرائت خویش ارایه نکرده‌اند.

emad_hokamii@yahoo.com

^۱ . رایانامه نویسنده:

^۲ . سیدجمال‌الدین ترابی طباطبایی، *سکه‌های شاهان اسلامی ایران*، موزه آذربایجان، شماره ۵، ۱۳۵۰. ص ۵۸.
^۳ . قاسمی اندرود، پرستو، «سکه‌های اتابکان آذربایجان مکشوفه در استان زنجان»، پیام باستان‌شناس، شماره ۳۳، شماره ۱۱، ص ۱۲۱ - ۱۱۱، ۱۳۸۰.

خانم مودت با اعتماد کامل به قرائت شادروان ترابی طباطبایی، شرح مفصلی از تاریخ این سلسله و تلاشهای اتابک قزل ارسلان در کسب مشروعیت ملی و احیای سنت‌های پیش از اسلام ارایه کرده و نقش دیگرروی سکه را که شامل اسب‌سواری بیرق به‌دست و دارای هاله-ای دور سر است، اتفاقی نادر و سکه‌ای خاص دانسته و به تفسیر آن پرداخته است. اما چنان که یاد شد، سکه متعلق به شادروان ترابی، سکه واضحی نبوده و ایشان کلماتی از متن سکه را به صورت ذهنی بازسازی کرده و به دلایلی که یاد می‌شود در قرائت خویش کاملاً به خطا رفته‌اند.

برای روشن تر شدن موضوع، نخست اصل تصویر منتشر شده در کتاب *سکه‌های شاهان اسلامی/ایران*، را با طرح دورگیری شده آن توسط این‌جانب از نظر می‌گذرانیم و سپس دو نمونه دیگر از این سکه را که در اصل متعلق به یکی از فرزندان قلیچ/قلج ارسلان بن مسعود، یعنی سلیمان‌شاه (حک: ۵۸۸ - ۵۵۹ ق)، از حاکمان سلجوقی روم است را نشان می‌دهیم. باید یادآور شد که متن نوشته این دست از سکه‌ها، متأثر از خط کوفی است و میان هر حرف حلقه اتصالی کشیده می‌شود که خواندن کلمات را به‌ویژه اگر دچار فرسودگی شده باشد، دشوارتر می‌کند و ممکن است موجب خطای در قرائت شود. بنابراین متن سکه ارایه شده و تحلیل تصویر آن در مقاله «کاربرد لقب "شاهنشاه ایران" در سکه‌ای ناشناخته از اتابک قزل ارسلان»، حاصل نادرست‌خوانی کلمه «سلیمان بن» به صورت «شهنشاه ایران» و «قزل ارسلان» به جای «قلج ارسلان» است. لازم به ذکر است که طرح اسب سوار و هاله نور و کلاه و پرچم در این دست از سکه‌های سلجوقیان روم، از زمان قلیچ ارسلان دوم شروع شده و نمونه‌های متعدد آن از او و فرزندانش موجود است.^۱

---

1. Michael Broome, A Survey of the Coinage of the Seljuqs of Rum Author, Edited and Prepared by Velastimil Novak the royal Numismatic society, London, 2011.

تصاویر:

۱. تصویر سکه با نام «سلیمان‌شاه بن قلج ارسلان» تصویر منتشر شده در کتاب شادروان ترابی طباطبایی که توسط نگارنده (ع.ش) دورگیری شده است.

Resim / Çizim
Picture / Drawing

۲. تصاویر پشت و روی چند سکه مشابه که نام سلیمان و سلیمان شاه بن قلچارسلان و تصویر سوار و هاله نور بر آنها دیده می شود. نک: (Michael Broome, 2011)